mała delta

Aby do wiosny

Znów zbliża się zima, przyroda zasypia i chociaż każda pora roku ma swój urok, to jak zwykle będziemy z utęsknieniem oczekiwać wiosny. Ile czasu nam to zajmie?

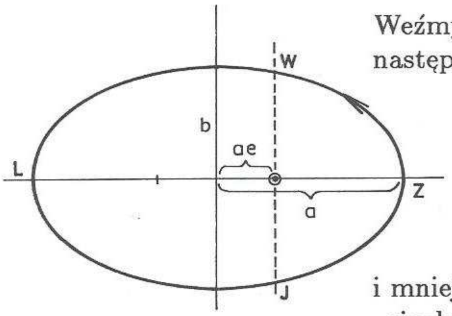

Weźmy dla przykładu ostatni rok. Daty początków pór roku były następujące:

jesieni	23	IX	1992
zimy	21	XII	1992
wiosny	20	III	1993
lata	21	VI	1993
jesieni	23	IX	1993

i mniej więcej tak samo jest każdego roku. Łatwo porachować, że „ciepła" połowa roku, tzn. wiosna i lato, trwała 187 dni (oznaczmy ten okres przez T_c), podczas gdy „zimna" połowa, tzn. jesień i zima, trwała 178 dni (T_z).

To pocieszające. Domyślamy się, że przyczyną tej „nierówności połówek" roku jest eliptyczność orbity Ziemi. Jak te rzeczy zależą od siebie – zaraz sami obliczymy, a będzie to łatwe dzięki szczęśliwemu przypadkowi. Otóż tak się składa, że około 4 stycznia każdego roku Ziemia znajduje się najbliżej Słońca. Jest to tak blisko początku zimy, że różnicę można w naszych rozważaniach zaniedbać. Dlatego na rysunku punkt Z oznaczający początek zimy może być zarazem przysłonecznym punktem orbity. Punkty W, L i J leżące w kierunkach co 90° (gdyby patrzeć ze Słońca) oznaczają punkty orbity, w których Ziemia wkracza w wiosnę, lato i jesień (na półkuli północnej!).

A co to w ogóle jest elipsa? Chyba najczęściej mówi się o niej, że jest to zbiór punktów, których suma odległości od dwóch ustalonych punktów jest stała. Definicja ta jest nawet praktyczna, bo umożliwia łatwe wykreślenie elipsy. Wbijamy (ale nie w stół, tylko w jakąś pomocniczą deskę!) dwa gwoździe – będą to te ustalone punkty; nazywają się one ogniskami elipsy. Na nich zaczepiamy kawałek nitki i wodząc ołówkiem umieszczonym w jej zgięciu tak, by była stale napięta, rysujemy właśnie nie co innego, tylko elipsę. Stałość sumy odległości ołówka od dwóch ognisk automatycznie zapewnia nitka, której połowa długości to tzw. wielka półoś elipsy oznaczana tradycyjnie przez a. Tak się dziwnie składa, że skoro Słońce działa na każdą planetę z siłą odwrotnie proporcjonalną do kwadratu odległości, to torem planety wokół Słońca jest też elipsa, przy czym Słońce leży w jednym z jej ognisk – wiemy, że tak brzmi pierwsze prawo Keplera.

Drugie prawo Keplera wykorzystamy, by wreszcie powiązać geometryczne własności elipsy z czasem. Głosi ono, że prędkość polowa planety jest stała, albo inaczej – promień wodzący planety omiata w jednakowych odstępach czasu jednakowe pola. Wobec tego okresowi T_c odpowiada pole części elipsy na lewo od przerywanej linii, a okresowi T_z – na prawo od niej. Miarą spłaszczenia elipsy jest tzw. mimośród $e = \sqrt{(a^2 - b^2)/a^2}$, gdzie b jest małą półosią elipsy. Inaczej można go określić zauważywszy, że skoro odległość końca małej osi od ogniska wynosi a (bo wtedy ołówek dzieli nitkę na połowy), to odległość ogniska od środka elipsy musi wynosić ae, aby spełnione było twierdzenie Pitagorasa dla widocznego na rysunku trójkąta prostokątnego. Widać zatem, że „ciepła" część pola elipsy jest od „zimnej" większa o cztery pola figury ograniczonej przez małą półoś b, odcinek ae, linię przerywaną i łuk elipsy. Figura ta jest w przybliżeniu prostokątem o rozmiarach $ae \times b$, a przybliżenie jest tym lepsze, im mniej spłaszczona jest elipsa. Całe pole elipsy wynosi, oczywiście, πab, mamy więc układ „równań":

$$T_c - T_z \sim 4aeb,$$

$$T_c + T_z \sim \pi ab,$$

skąd po podzieleniu stronami dostajemy

$$e \approx \frac{\pi}{4}\,\frac{T_c - T_z}{T_c + T_z}.$$

Dokładniejsze wyprowadzenie tego wzoru można znaleźć w *Delcie* 5/1984. Z obserwacji już wiemy, że $T_c - T_z \approx 9$, a $T_c + T_z \approx 365$, skąd $e \approx 0{,}019$. Wynik jest trochę zawyżony, ale ileż uproszczeń po drodze zrobiliśmy! Jak na rachunek niemal na palcach – jest nieźle.

Małą Deltę przygotował Tomasz KWAST

Odcinek dla poczty	Odcinek dla posiadacza rachunku	Potwierdzenie dla wpłacającego
Zł	Zł	Zł ....
słownie złotych	słownie złotych	słownie złotych
Dokładny adres .... wpłacający	Dokładny adres .... wpłacający	Dokładny adres .... wpłacający ....
na r-k AMOS	na r-k AMOS	na r-k AMOS
Dokładna nazwa 01-506 Warszawa ul. Szenwalda 1	Dokładna nazwa 01-506 Warszawa ul. Szenwalda 1	Dokładna nazwa 01-506 Warszawa ul. Szenwalda 1
nazwa banku PKO VIII O/W-wa	nazwa banku PKO VIII O/W-wa	nazwa banku PKO VIII O/W-wa
Nr r-ku 1586-77578-136	Nr r-ku 1586-77578-136	Nr r-ku 1586-77578-136
stempel .... podpis przyjmującego	stempel .... podpis przyjmującego	stempel .... podpis przyjmującego
Pobrano opłatę zł	Pobrano opłatę zł	Pobrano opłatę zł ....